

tet. Címlapjuk is ezt ábrázolja Márton szép rajzával. Nincs bennük szerelem, sem nagyhangú hazafiság. Megnyerően tiszta szerkezetű, szép, egyszerű magyarságú, fegyelmezett stílusú elbeszélések. A jobb angol és francia elbeszélőkhöz hasonló nyugalom uralkodik mondataikon. De van erejük minden egyszerűségükben is, mert van tartalmuk. Valami egészséges, új és alkalmas hang az, amelyet Csűrös az irredata okos és költői szolgálatába csendít. A nemzeti múlt jelentősebb tanulságai plasztikus erővel maguk beszélnek stílusköd és szóvillámlások nélkül is. A magyar típusokat pompásan tudja vázolni a vonalvezetés biztonságával az árnyalás zavaró torzításai nélkül. Éle, haragja, szatirája finom, találó. Témái néha nem nőnek túl az adoma keretén, de néha még rövidségükben is elmélyülők. Leleménye friss s bár kísérthették a tématalálkozások, eredeti. A kötet csinos és gondos kiállítású. Örömmel számíthatjuk elbeszélő irodalmunkban nyereségnek.

Szönyi Sándor.

Forgács és Semper idem. (Bartóky József új könyvei.) Évről-évre megjelenik karácsony táján egy-két újabb kötete s mi szívesen elolvassuk másodszer, kötetbe foglaltan is, amit az év folyamán hol egy, hol más folyóirat, vagy hirlap hasábjain frissiben megizlettünk. Ily másodszori olvasás és több, már ismert elbeszélésnek egymás után való elolvasása mindenestre jobban ösztönzi a kritikai hajlamot, mint az egykori első benyomás, de egyszerűsmind, közvetlen összehasonlításra adván alkalmat, lehetővé teszi, hogy saját mértékéhez viszonyítva tegyünk különbséget az író egyes művei között.

Maga írónk is megteszi azt, mikor egyik kötetét *Forgács*-nak címezi. Könynyebb fajsúlyú, kisebbszerű, talán a komolyabb művészi munka közben észébe jutott, de fel nem használt apróságokat, élményeket ad ki ezen a címen, afféle «eseteket», saját emlékeit, magával vagy környezetében megtörtént érdekes, jellemző, csattanós, esetleg tanulságos kuriózumokat, melyekkel, mint egyikükben mondja, «semmiféle műfajt nem akar elkövetni». Mikor ezeket egyenként olvastuk a Budapesti Hirlapban, egy-egy megértő, csendes mosoly maradt aznapra ajkunkon. Most, hogy egyvégtében szaladunk át rajtuk, észre vesszük életrajzi fonálukat. Mert ez apró kis történetek valóban

sorozatos emlékezései az írónak. Gyermekekkori (de a mára is célzó) apróságok; a szarvasi VI. osztályos gimnazista igazságtalan megbüntettetése; a pesti első éves jogász legnagyobb élménye: első nyomatott versének felfedezése az Ország-Világ egyik számában; majd a nagyváradi jogászévek, miket kávéházi mókák, egy mulatságos önkéntes história, államvizsgai tanáranekdóta tesznek emlékezetessé; az ügyvédbojtár első és utolsó, halekül becsületes szereplése; a kártyázni sem tudó (tehát ugyan mire használható?) szolgabíró báli kalamitásai (s ezekkel kapcsolatban a szánkára pakolódzó cigánybanda pompás «téli utazása»); a főszolgabíró véletlen betörő-fogása, egy — az ő járásáról özönvíz híret költő — újságírónak elmés elnémitása, iskolalátogatási tapasztalatai, talpraesett közigazgatási intézkedésekről számotadó emlékezései (mint mikor pl. egy főszolgabíró maga hoz első-, második- harmadfokú ítéletet, minden ítélet közt néhány percre kiküldvén s a következőnek meghaligatására újra beidézvén a delikventst); majd a miniszteriumi előkelő tisztviselő, ki későnkelő alattvalóiról, a közigazgatási ügyvitel tengeri kigyóiról, protekcióról, cigánytelepülés csódjéről tud a paródiával határos igaz történeteket; végül a nyugalmazott kegyelmes úr csendes, bölcs, inkább humoros, mint gúnyos kitekintései a nyaraló vadszőlővel befuttatott verandjáról a falura, a pesti kirándulókra, az *emberre*, a nyugalomba még nem vonultakra, a háládatosság ritka, a törtétes mindennapi eseteire: mindezek együttléve nemde egy életrajz érdekével is hatnak Bartóky olvasóira? Nem évszámok, hanem milieuk szerinti életrajz «forgácsai» ezek s a változó helyzetben végig azonos ember gyalulta le tapasztalataiból. Valóban csak legyalulta, le azt, ami belőlük szórakoztató, érdekes, mulatságos lehet mások számára. Általában Bartóky itt egy korábbi (Jókai-Mikszáth) hagyomány medrében mozog, mely közéleti, sokszor igen komoly dolgoknak is csak anekdotikus körülményeit szereti tollhegyre venni, mosolyba rejtve a gúnyt is, tréfába a súlyosabb valót. Egyébként a sok kis apró forgács közt nagyocská darabok is találkoznak (Téli utazás, A hivatalos órák, Az utolsó öt tűzök, A szárdvári számár, Téves kapcsolat, Szirtoka eltűnése), amelyek egyenként is jó tüzet adnak a kandallóban, tréfa, humor és emberismeret

szelid melegét eregetvén. Ezek némelyike bátran átmehetne elbeszélésnek Bartóky másik új kötetébe, a Semper idem-be, viszont abból ide jöhetne át az Első szerelmem, meg a Mikszáth-ról című darab.

Ez a Semper idem tizenhét elbeszélést tartalmaz, de a tizenhét közt aligha van kettőnél több olyan, amelyben valami fabula-, példázat- vagy szimbolumszerűség ne volna. «Az én kedves kritikussaim (írja egy helyt ő maga) azt mondják, hogy az írásaimban mindig van valami rejtett tanulság.» Nos, úgyis van. De nem a tanulság teszi a fabulát, hanem a mesének a tanulság szempontjából való elrendezése, alárendelése valamely célzatnak vagy gondolatnak, hogy azt képviselje, ábrázolja, példázza, szimbolizálja. Valamely kétszempontúság jellemzi az ilyen koncepciót: történetnek és értelmének egyidejű szemmel tartása. Az ilyen elbeszélés nem önmagáért van, hanem csak pólyája a gondolatnak, bár az rendszerint nincs is külön tanulságként kimondva benne. De reáutal, feléje ösztönöz minden, nem utolsó sorban az elbeszélőnek az a sajátjaosan nyugodt s e mai ideges irodalmi világban oly jóleső, oly kivételesen higgadt modora, mely azért olyan, mert a változó felszínen mindig keresztül néz s figyelmét a gondolatlan, a lényegesen nyugtatja. Ebben van Bartóky ereje, ez a magyarázat korábbi kötetekben gyakori kísérletet szimbolizmusának, életet halállal, ébrenlétet álommal, látást vízióval oly észrevétlenül elegyítő, váltó kettős szemléletének. A Semper idemben közel jár e jelzett tipushoz a Téli rege, a Visszajönnek, Péter keze s a Jövendőlés. Elbeszélései nagy része azonban ezúttal a fabula vagy példázat körében marad, ahol is minden titkozatosság nélkül jelent, példáz valamit az elbeszélés.

A Fili címűnek egy kis kutya a hőse s Fili jó ideig csak mint a maga fajtájának egy különösen érdekes egyénisége köti le figyelmünket, mígnem egyszer nagyon is embermódra kezdvén viselkedni (a városi kutyát utánozza), egy igazi fabula, állatmese hőségé változik. Megvallom, jobb szerettem e mesét Fili színváltozása előtt. Fabula vagy példázat az az elbeszélés is, melyről a kötet kapta a címét, a Semper idem. Semper idem, vagyis «örökké ugyanaz»: a magyar, aki malom alatt politizál, pletykák, hazugságok, rágalom után ítél közszereplőkről. «Örökké ugyanaz»: té-

tel, állítás ez a magyarról s e tételt illusztrálja egy költött történet, mely a messizi multba van visszahelyezve. De nem kiábrándító-e oly elbeszélés, mely úgy tesz, mintha a történeti multba akarna visszavarázsolni, s utóljára is csak egy mondat (tétel) metaforikus képmásául leplezi le magát? Menynyivel jobb a hálás ember! Itt teljes az illuzióm, hogy eseménynek vagyok a tanuja, hogy életet kapok s nem a tanulság kedvéért kitalált mesét. Az öreg Samu, kit kitettek a harangzósból s most egy úri család konyháján kap élelmet, éjtszakánként fát lop ugyanez úri család tűzfájából; mert «valamivel csak meg kell hálálnia» a Szívósné jószágát, aki viszont szállást ad neki s mos reá. Ezúttal annál kitünőbb az elbeszélés, mert nagy merészül egyenest felveti a kérdést, hogy van-e hát még hálás ember a világon s mégsem illusztrációnak, nem kiesztelt példázatnak, hanem előre nem sejtett, sőt céljához meglepő fordulattal eljutó életszerű történetnek érezzük s fogjuk fel. Költői érzék a megjelenítésben, önmagát humorral lefegyverző szkepszis a tanulság levonásában («imhol, láttam egy hálás embert»): ilyen «fabulát», még ha novellának hívják is, szívesen veszünk. El van ugyan, s célzatosan van elrendezve az anyaga ennek is, de a művészetnek azon «legfőbb szabálya» szerint, «hogy úgy elbú, hogy észre sem veszik.» (Csak kár, hogy az elején s e kötetben még egynéhányszor olyan banális tréfát enged meg magának az író. Ezek s effélék egyrészt könnyű élcsek, másrészt, amit talán céloznak: a közönséggel való fesztelennel érintkezést, a költői feladaton kívül keresik.) Egyébként ugyanilyen ügyesen elrendezett, diszkrétül tanulságos elbeszélés a Gergely kalandja, melyből az is kitészik, mily kitünően ért Bartóky a jellem és az alkalmas idomult személy megkülönböztetéséhez; csaknem meghat (még ily humoros történetben is) az a nyugodt, szinte atyai biztosság, mellyel az ily önmagától elidegenedett embert visszakalauzolja eredeti jelleme természetes, otthonos keretei közé.

Mint mondtam, a kötet elbeszélései csaknem kivétel nélkül fabula-koncepciók. Szívesen és élvezettel olvassuk valamennyit, mert alakító, jellemző, elképzeltető erő, magával kedvesen élveztetgető, nyugodt elbeszélő modor s magvas szemléletesség általában sajátjuk. Legyen szabad azonban megjegyznem, hogy ily fabula-koncepció-

nak a történeti tárgy a legnagyobb veszedelme. Ha van tárgy, mely öncélú elbeszélést követel meg, a történeti az; ha önkényt kiáramlik belőle gondolat, jelentés, intés, tanulság: jó; de ha csak illusztrációul használtatik fel, vagy épen a történeti hűség megsértésével kényszerítetik arra, hogy példázzon valamit: az kétségkívül ártalmára van a műalkotásnak, mert ahelyett, hogy illuziót ébresztene, sérti a történeti érzéket. Ilyen e kötetben A névtelen című darab. Ezt személytől s kortól függetlenül bátran el lehetne mondani, mint egy emberi becsvágy sorsszerű kudarcának a történetét. Elmondhatnánk, hogy egy író, neve halhatatlanítására vágyván, megírja hazája történetét; kész a nagy mű, csak a név hiányzik még a címlapról; a címlap azonban örökre üresen marad, mert az író meghal, mielőtt nevét ráírhatná. E vázlatot fel lehetne szerelni az elbeszélés megelevenítő eszközeivel s akkor megállhatna, mint valamely emberi sorsnak a példázása. De Anonymusról, Béla király névtelen jegyzőjéről elmondani ugyanezt nem lehet, az írói becsvágy ily modern formáját neki tulajdonítani történeti tévedés, kivált azon újabb megállapítások után, melyek ma már elég közkeletűek. Vagy Anonymusról beszélnek s akkor a lehetőségig rekonstruálnom kell a történeti valót, vagy emberi sorsot akarok példázni, de akkor alkalmasabb személyt költök hozzá. A fabula-konceptió igazi talaja a jelen világ, melyet jól ismer mindenki, s melyben a fikció is bátor valóságossággal mozoghat. Egyébként pedig, ha valaki megírhatta a maga halhatatlan nagy munkáját, azzal már teljesült legszebb ambíciója s korántsem tarthatjuk valami nagy sorscsapásának a névtelenmaradást. «Hisz a név úgysem teszi meg!»

Az eddig meg nem említett elbeszélések közül a mulattató nemben igen sikerült a Soronkívül (bár nem minden túleröltetés nélkül jut végéhez) s a Meg nem írt novella, melyen annak idején a Kisfaludy-Társaságnak mind budapesti, mind kirándulása alkalmával) székesfehérvári közönsége hangos derűltséggel, igen jól mulatott. Leleményes paródiája ez a magukat túlélt novellaalakoknak. Van benne komolyság is; az egyik novellaalaknak bizonyára az író súgja ez érdekes véleményyt: «A novella a legnehezebb műfaj. Szerkezetének jobbnak kell lennie, mint a legjobb regény szerkezetének, mert a részletek

szépsége ott jó támasztópillér lehet, itt nem hárítja el az összeomlást». E szoros szerkezet valóban erénye is Bartókynak; mi mindössze annyit jegyeznék meg, hogy néha fölösleges módon keretbe foglalja meséjét s ezzel az elbeszéléstől idegen szempont felvételére kényszeríti az olvasót. Így az Első szerelmem elején fölösleges fogódzó az irodalomtörténetesekkel való évődés. (A «Sós János» bevezetésében is van efféle.)

Igazi elbeszélés és hitünk szerint a Semper idem legmaradandóbb két gyöngyszeme: az Eligazítás meg A test és lélek. Amabban a főszolgabíró előtt, a főszolgabíró kérdéseire felelő, de lélekben egymásnak szóló két öregember titkos kibékülése egymással: Bartóky József legszebb költői gondolatainak egyike, mellyel a kéreg alatt lappangó emberi melegségnek, egy titkolt megbánásnak oly mesteri, oly óvatos kezel nyit utat, s oly meghamisítatlan objektivitással tudja amellet megőrizni a két kibékülő jellem valóságát s megjeleníteni minden érzelmességtől ment lelki megkönnyebbülésüket. A másik történet: jellemrajz és mesészövés biztos kezű remeke. Egy-két vonással felejthetetlenül élénk állított alakjai s tragikus következetességgel elérkező s mégis fájdalmasan meglepő megoldása mély benyomást hagynak maguk után. Hősének, egy csak most önállósult fiatal mesterembernek, ki épen életvégyedése története ez; egyike azon «jellemmeghasonlásoknak», melyekre Gergely kalandjával kapcsolatban céloztam volt, de ezáltal nincs irtalmas kéz, mely visszavezesse igazi valójához a megtévelyedetett. Nem azt veszi el, akit szeretett, nem azt a szelid, alázatos, szerény, jó leányt, akit lelki rokonság révén szándékban már eljegyzett magának, hanem egy másikat, akihez csak a testi kívánság örvénye sodorta, aki korábbi bűne eltakarása végett csalta őt kelepcebe s aki... testvérhuga amaz előbbinek. Végigjárja a neki rendeltetett kálváriát egészen az esküvőig s a lakodalomig, de aztán nem bírja el az örökvalóságga avatott hazug helyzetet s maga kezével vet véget életének. Egyszerű lelkekben ritka mélységű, de igaz tragédia, jót és könnyelműt, egész embert és üres lelket egyaránt sújtó. Mély lélekismerettel, a részvét éleslátásával s mindamellet az elbeszélő költő személytelen tárgyilagoságával van megírva e nagyhatású mű,

s benne talán legkiválóbb annak a szelid leánynak, Rózának a képe, kit szinte az áhitat glóriájával felékesítve látunk tovatünni az önmehtagadás, a jóság és erény áldozataként. «Az igazi költő (mondja tovább ugyanaz a novellaalak, kit már fentebb idéztem) nem a léha lelkek mulattatója, hanem mégó tréfáiban is az élet fenkölt magyarzója s mély részvétű vigasztalója.» Fenkölt élet-szemlélet s mély emberi részvét e vigasztalan, e tragikus történetben is az «igazi költőre» vall. *Horváth János.*

Lambrecht Kálmán : Az őseember. Sok olvasónk már címénél fogva veszedelmesnek ítéli ezt a könyvet. A boríték-lap képzeleti őseemberalakja nem nagyon hívogató. Inkább «betörő típus», mint őseember, nem állatias és épen ezért visszaszató. A szövegben is elmaradhatott volna egy-két kép, mely arra vall, hogy pornografia már a kőkorszakban is volt. De ezek talán figyelmeztetők arra nézve, hogy nem érett korú vagy műveltségű egyének kezébe ez a könyv nem való.

Tartalma azonban olyan új világot elevenít meg, amelyről a magyar olvasónak fogalma sem volt a legújabb időkig. Száz év óta, mialatt a nagy vita folyt, 116 olyan csontmaradványt fedeztek föl a kutatók, amely őseembertől vagy emberszerű ősmajomtól származott. Ha hozzátesszük azokat a telepeket, ahol csak szerszámok, falfestmények vagy egyéb maradványok voltak, bátran elmondhatjuk, hogy ehhez fogható haladást e téren csak egy emberöltővel ezelőtt álmodni sem mertünk volna.

A tömérdek részletadat azonban csak úgy válik a közönség számára is élvezetes olvasmánnyá, ha a leíró a tollnak is mestere. Bátran mondhatjuk, hogy szépirodalom az, amit újabban a népszerűsítő természetbúvároknak egy kis magyar gárdája termel, hogy a regényektől megcsömörlött közönséget új területre vezesse, a szórakozás vágyát a művelődés szolgálatába szegődtesse. Ennek az új, tanító szépirodalomnak Lambrecht Kálmán ma egyik vezére. Mióta mesterének, Herman Ottónknak életrajzával első sikerét aratta, több jó cikkét olvastuk már. Hermanban a magyar tudomány őseemberét állította elibénk. Most őseemberében azt az élő, küzködő elődöt, akit Herman látott meg először hazai földön, mikor az első miskolci kőszakócában sejtelmesen bejelölt ősmultunk csodavilágába.

Jáva, Délafrika, az eolithrétegek, Neandervölgy, Heidelberg, Piltown, Monaco, Cromagnon leletei és a magyarországi telepek mind eleven, mozgó alakokká sorakoznak szemünk előtt, látjuk az őseber küzdelmét az egykorú állatvilággal és nemes művészi kísérleteit, amelyek ezt az állatéletet számunkra képekben megőrizték.

Szilády Zoltán.

Új Auróra. Irodalmi Almanach. Szerkesztették **dr. Jankovich Marcell** és **Tamás Lajos.** Pozsony, 1927. A felvidéki magyarságnak az elszakítás kilencedik évében sincs még irodalmi folyóirata, annál vigasztalóbb, hogy az Új Auróra immár hatodik esztendeje minden újévkor pontosan megjelen és maga köré gyűjti a Felvidék legjobb íróit. Ez a legújabb kötet belső értékben és külső kiállításban méltón sorakozik az első öt kötet mellé, mindössze megalapítójának és öt éven át szerkesztőjének neve került le a címlapról, pedig Dobai János nélkül az Új Aurórát már szinte el sem tudtuk képzelni. Ez a szerkesztőváltozás kisebbségi magyar tragédiát takar és ezért nem lehet közömbösen elsiklanunk felette. Dobai János kilenc küzdelmes éven át fáradozott, hogy eleven életet vigyen a tepsedő felvidéki magyar kulturéletbe, hogy egybegyűjtse a magyar nemzeti szellem kulturumkúrait. Most végre — úgy látszik — sikerült elnémitani, de önfeláldozó munkássága nem volt hiabavaló. Az új szerkesztők az ő leghűbb munkatársai közül kerültek ki s ez a legjobb biztosíték arra, hogy az Új Auróra a jövőben is az ő szellemét fogja képviselni. Az almanach többi munkatársaiban is alig van változás, csupa régi, jólismert név. Évi termésük javát bocsátották rendelkezésre. Többen közülük, mint Mécs László, Tamás Lajos, Ólvedi László, folyóiratunknak is munkatársai, másoknak a közelmúltban megjelent köteteit részletesen ismertettük. Így Rác Pál, Darkó István, Sziklay Ferenc, Tamás Mihály regényeit Jankovich Marcell novellás kötetét. Ez az évről-évre visszatérő névsor biztató jelenség. Mutatja, hogy Felvidéken immár kialakult egy céltudatos írói gárda és végleg eltűnt a kísérletező dilleltánsok serege. Előnyös változás az új kötetben, hogy részletes beszámolókat kapunk a felvidéki kulturális egyesületek működéséről és így mélyebb betekintést nyerhetünk a Felvidék magyar életébe,